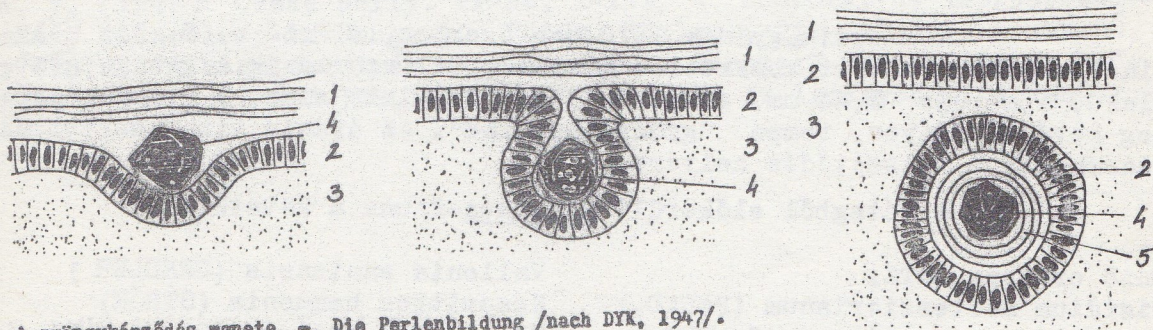

KROLOPP, E.:

Fosszilis Unio-gyöngyök a magyarországi pleisztocén üledékekből - Fossile Unio-Perlen aus ungarischen pleistozänen Sedimenten

Ismeretes, hogy a gyöngyképződés (1. ábra) elsősorban a tengeri gyöngykagylóknál (Pteria-félék) és az édesvizi gyöngykagylónál (Margaritifera margaritifera LINNÉ) gyakori. Ritkán azonban más kagylónemzetségnél is előfordul (pl. Modiola, Mytilus, Venus, Malleus, Ostrea, Pecten, Tridacna, Pinna), sőt egyes tengeri csigáknál (pl. Murex, Haliotis) is megfigyelték (SOÓS, 1913).

A gyöngyképződés menete - Die Perlenbildung /nach DYK, 1947/.

1: Héj - Schale, 2: Köpenyhám - Mantelepithel, 3: Köpeny - Mantel, 4: Idegen test - Fremdkörper, 5: Gyöngyházréteg - Perlmutterschicht.

Az Unio-félék közül a hazánkban élő fajoknál igazi gyöngy vagy teljes gyöngy képződése igen nagy ritkaság (PETHÓ, 1878), míg az álgyöngy vagy blister a héj gyöngyszerű kinövése egyes populációknál meglehetősen gyakori jelenség.

Fosszilis Unio-gyöngyről az irodalomban nem találtam említést, így a hazai leletek ritkaságuk miatt érdeklődésre tarthatnak számot.

Pleisztocén üledékeinkben eddig két esetben sikerült gyöngyöt találnom s azokat az ugyanott előkerült Unio-fajokkal kapcsolatba hoznom.

Az egyik gyöngy az 1970-ben mélyült Csongrád K-89 jelzésű, 1.200 m-es kutatófúrás 121,06 - 122,60 m mélységközéből származó magmintából (aprószemű homok) került elő. A gyöngy kissé szabálytalan gömb alakú, 2,11 mm átmérőjű, 7,79 mg súlyú. Felületén a gyöngyházréteg egy helyen hiányzik, ez a terület lapos, így valószínűleg másodlagosan a héjhoz tapadt ránőtt gyöngy, majd utóbb ismét levált képződéményről van szó. Az említett területtől eltekintve, a gyöngy csillogó, fényes, "gyöngyházszínű". A pusztulás és betemetődés helye ezért azonos lehetett.

A gyöngy az alábbi Mollusca-fauna kíséretében került elő:

<i>Unio cf. tumidus</i> RETZ.	<i>Bithynia tentaculata</i> (L.)
<i>Pisidium clessini</i> NEUM.	<i>Lithoglyphus naticoides</i> (C. PFR.)
<i>Pisidium sp. indet.</i>	<i>Fagotia acioularis</i> (FÉR.)
<i>Valvata cristata</i> O. F. MÜLL.	<i>Lymnaea palustris</i> (O. F. MÜLL.)
<i>Valvata pulchella</i> (STUD.)	<i>Planorbarius corneus</i> (L.)
<i>Valvata naticina</i> MENKE	<i>Anisus spirorbis</i> (L.)
<i>Bithynia leachi</i> (SHEPP.)	<i>Chondrula tridens</i> (O. F. MÜLL.)
<i>Bithynia leachi</i> (SHEPP.) operculum	

Előkerültek továbbá halcsigolyák is, mintegy igazolva, hogy Unionidákat tartalmazó vizekben halaknak is kell élniük. A kagylólárvák ugyanis fejlődésük egyik szakaszában halak kültakarójában élősködnek.

A Mollusca-fauna, a felette levő réteg faunája és az üledék maga is folyóvízi fáciesre utal. Mivel az innen előkerült kagylótöredékek nagy valószínűséggel az Unio tumidus RETZ. fajhoz tartoznak, igen valószínű, hogy a gyöngy is ennek a kagylónak a gyöngye.

A minta - és így a gyöngy - geológiai kora a pleisztocén idősebb szakaszába tartozó alsóbihari alemelet = l.c. malakológiai fázis (KROLOPP, 1973).

A második gyöngy 1978-ban Egerben, a Pető u. 8. ház mélypincéje által feltárt konkréciós mészsziparból származik. A gyöngy gömbalakú, átmérője 1,44 mm, súlya 2,73 mg. Felülete sima, a gyöngyházrétteg kevésbé fényes, tompa "gyöngyházszínű". Az áramló víz messzebről sodorhatta a betemetődés helyére.

A rétegből előkerült Mollusca-fauna a következő:

<i>Unio crassus</i> RETZ.	<i>Vallonia enniensis</i> (GREDLER)
<i>Pisidium moitessierianum</i> (PALAD.)	<i>Nesovitrea hammonis</i> (STRÖM)
<i>Theodoxus prevostianus</i> (C. PFR.)	<i>Zonitoides nitidus</i> (O. F. MÜLL.)
<i>Fagotia acioularis</i> (FÉR.)	<i>Euconulus fulvus</i> (O. F. MÜLL.)
<i>Fagotia acioularis f. doboi</i> (SCHR.)	<i>Discus rotundatus</i> (O. F. MÜLL.)
<i>Radix peregra</i> (O. F. MÜLL.)	<i>Perforatella incarnata</i> (O.F.M.)
<i>Gyraulus albus</i> (O. F. MÜLL.)	<i>Perforatella vicina</i> (ROSSM.)
<i>Armiger crista</i> (L.)	<i>Euomphalia strigella</i> (DRAP.)
<i>Bathyomphalus contortus</i> (L.)	<i>Cepaea vindobonensis</i> (FÉR.)
<i>Carychium minimum</i> (O. F. MÜLL.)	

A fauna az egeri pleisztocén édesvízi mészkövet lerakó források egyikének lefolyásában, illetve annak tetarátaszerű mélyedésében lerakódott üledékből származik. A héjakat az áramló víz sodorhatta össze. Némelyiken, különösen a kagylóteknőkön, vastag mészbekérgezés látható. Említésre méltó a Pisidium moitessierianum előfordulása, mint első adat pleisztocén üledékeinkből.

Mivel az Unionidák közül a lelőhelyen és környékén is egyedül az Unio crassus fordul elő, a gyöngy is nyilvánvalóan ettől a fajtól származik.

Az egeri pleisztocén forrásmészke-összlet földtani és ökológiai vizsgálatára még nem fejeződött be, így korát is csak hozzávetőlegesen ismerjük. Annyi bizonyos, hogy a szóbanforgó lelőhely üledéke a pleisztocén fiatalabb szakaszában képződött, valószínűleg a Riss-Würm interglaciálisban.

A hazai pleisztocén üledékekből eddig előkerült két foszszilis Unio-gyöngy elsősorban malakológiai érdekesség. A gyöngyképződés körülményeinek pontosabb megismerése után azonban az őskörnyezeti rekonstrukció számára is adatot jelenthet.

Zusammenfassung

In Unio-Arten findet man selten eine Perle. Ein pleistozänes Vorkommen derselben ist geradezu eine malakologische Kuriosität.

In den ungarischen pleistozänen Sedimenten konnte ich bisher in zwei Fällen Perlen nachweisen. Der erste Fund (Aufschlussbohrung Csongrád K-89, 121,06-122,60 m, unterpleistozäne Flussablagerung) ist mit grosser Wahrscheinlichkeit die Perle von Unio tumidus RETZ. Der zweite (Eger, aus dem oberen Pleistozän, vermutlich Riss-Würm-Periode, Kalkschlamm) gehört dem Unio crassus RETZ., der auf dem Fundort nicht selten ist.

Irodalom

DYK, V. (1947): Česká perly. Praha, 1-139. - KROLOPP, E. (1973): Quaternary malacology in Hungary. Földr. Közlem., 21: 161-171. - PETHŐ, GY. (1878): A kagylókról és a gyöngyökről. Népszerű Természettud. Előadások Gyűjt., 2: 187-392. - SOÓS, L. (1913): Az igazgyöngy. A Tenger, 3: 67-86.

DR. KROLOPP ENDRE

Budapest

Magyar Állami Földtani Intézet
Népstadion út 14.

H-1143